

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

Актуальність дослідження. Становлення нового глобального інформаційного простору, зміна форм соціальної комунікації, зміщення морально-етичних орієнтирів актуалізують необхідність усебічного обґрунтування нового бачення виховання як процесу формування людини. Адже, за І. Кантом, «у вихованні криється велика таємниця удосконалення людської природи, ...завдяки вихованню людська природа буде розвиватися все краще і краще, і їй можна надати такої форми, яка відповідала б ідеалу людяності» [4, с. 448].

Один із найвпливовіших діячів Просвітництва Жан-Жак Руссо взагалі вбачав у зміні системи освіти та методів виховання шлях подолання суперечностей суспільства. Клод Адріан Гельвецій зазначав, що саме у вихованні закладений універсальний механізм розв'язання суспільних проблем.

Зауважимо, що на проблему виховання і його роль у формуванні людини звертало увагу багато мислителів різних поколінь та поглядів, від епохи Стародавньої Греції до сучасності. Як зазначав у своїх «Листах про виховання» Н.В. Шелгунов, «питання про виховання – така ж вічно стара і вічно нова історія, як сонце і любов» [9, с. 24].

Цікаві та непересічні філософські ідеї стосовно виховання розкриваються у творах Платона, Аристотеля, Конфуція, Т. Гоббса, Дж. Локка, Д. Толанда, Р. Декарта, М. Монтеня, Д. Дідро, Ж. Ж. Руссо, К.А. Гельвеція, І. Канта, Г. Гегеля, Я. Коменського, Г.С. Сковороди та ін.

У філософській думці XIX ст. проблеми виховання і освіти, пошук нового морального ідеалу, альтернативні варіанти перебудови суспільства були в центрі уваги таких відомих мислителів, як Т.М. Грановський, О.І. Герцен, М.Г. Чернишевський, Л.М. Толстой, Ф.М. Достоевський, П.Ф. Каптерев та ін.

Історично перший досвід систематичної педагогічної антропології належить до середини XIX ст. і пов'язаний із діяльністю педагогів М.І.

Пирогова, К.Д. Ушинського, В.І. Водовозова та ін. Значний внесок у розвиток філософського розуміння проблеми виховання був зроблений у ХХ ст.

Важливо, на наш погляд, згадати теорію виховання, що розроблялася в річищі методології марксизму і системи виховання радянських педагогів-новаторів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, Ш.О. Амонашвілі та ін.

У західній філософській думці проблему виховання порушували дослідники різних наукових шкіл та напрямів, зокрема, Р. Пітерс, Д. Солтіс, А. Фішер, П. Херст, І. Шеффлер, О.Ф. Больнов, Е. Венігер, І. Дерболав, Л. Керн, Дж. Кнеллер, Г. Ноль, В. Флітнер, У. Долл, Д. Ленцен, Дж. Дьюї та інші. Серед вітчизняного доробку, до якого ми схильні зараховувати праці як українських, так і російських філософів, варто виокремити дослідження К.В. Дрязгунова, Є.Л. Прасолової, Н. Маслової, І. Шваневої, І.З. Цехмістро, Н. Бурбуліса, Д. Шостак, М.В. Богуславського, Л.І. Новікової, Н.Л. Селіванової, В.П. Андрущенко, С.Ф. Клепка, В.С. Лутая, М.В. Култаєвої, І.Д. Беха, Т.Д. Дем'янюка, А.Й. Капської, І.В. Мартинюка.

Виклад основного матеріалу. Виховання – складне соціальне явище. Воно є об'єктом вивчення різних наук – філософії, соціології, психології, педагогіки, етнографії, економічної науки, біології, фізіології, генетики, тому поняття «виховання» – багатогранне, багатовимірне, має чимало визначень та тлумачень.

У психологічному тлумачному словнику В.Б. Шапар дає таке визначення поняттю «виховання». Виховання – діяльність з передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує умови для її розвитку, підготовку до громадського життя і праці. За З. Фрейдом, виховання – це процес спонукання до подолання принципу задоволення і до заміщення його принципом реальності [8, с. 51-52].

У педагогічному словнику С.У. Гончаренко поняття «виховання» трактує як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості,

зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів [2, с. 53].

М.Д. Ярмаченко розглядає поняття «виховання» як вплив суспільства на особистість, яка розвивається. У широкому розумінні виховання – це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління [11].

У навчальному посібнику В.М. Галузьяк, М.І. Сметанський та В.І. Шахов трактують це поняття в широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні виховання – це спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив вихователя на вихованця з метою всебічного розвитку особистості.

Виховання у вузькому значенні – це цілеспрямований вплив вихователя на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості вихованця [10, с. 8].

Більшість дослідників у спробах систематизувати поняття «виховання» сходяться в тому, що цей термін може тлумачитися як у широкому, так і у вузькому соціальному значеннях, як у широкому, так і у вузькому педагогічному значенні.

У широкому соціальному значенні «виховання» – це вплив суспільства на людину, успадкування знань, навичок та соціальних норм. Часто в цьому значенні «виховання» ототожнюється з «соціалізацією».

Ми вважаємо, що соціалізація як процес залучення підростаючої людини в суспільство завдяки засвоєнню та відтворенню особистістю соціального досвіду, історично накопиченої культури – процес безперервний, який здійснюється впродовж усього людського життя, а виховання – це дискретний (переривчастий) вплив на людину, який обмежений певним часом та місцем.

У вузькому соціальному значенні виховання означає спрямований вплив на людину з боку суспільних інститутів з метою формування в неї певних знань, поглядів, переконань, моральних цінностей, які відповідають суспільним ідеалам, що можна визначити як «підготовка до життя». Залучені до процесу

виховання інституції (родина, виховні та навчальні заклади, мистецтво, релігія, засоби масової інформації, суспільна спільнота, навколишнє середовище тощо) повинні діяти цілеспрямовано, планомірно і (що є дуже важливим) погоджено, при цьому координаторами виховного впливу стають навчально-виховні заклади.

З цього випливає визначення терміна «виховання» в широкому педагогічному значенні – цілеспрямований процес, який здійснюється системою навчально-виховних закладів за участю педагогічних працівників та колективу. У вузькому педагогічному значенні «виховання» – це робота, спрямована на формування в дитини (або іншого об'єкта виховання) системи певних поглядів та вирішення конкретних виховних завдань.

Не вдаючись у деталі відмінностей різних змістів поняття виховання, зазначимо, що воно є ключовим елементом формування особистості.

Важливим етапом нашого дослідження є тлумаченням поняття «виховання особистості» в контексті суспільства знань.

Явище «виховання» повинно сприйматися нами як спонтанні та інноваційні вимоги, що йдуть з боку формування суспільства знань до соціалізації особистості. При цьому термін «формування» ми будемо використовувати так, як його подано у словнику іноземних слів за редакцією В.І. Ляхіна та Ф.М. Петрова, виданому 1955 року. У цій праці названий термін подано у двох значеннях, а саме: а) утворювати; б) надавати форму. Тож, у даному випадку в ході спеціального дослідження громадянського суспільства потрібно дослідити, чому саме надається певна форма, а також що і як утворювати.

Отже, термін «формування» у нашому дослідженні вживається як такий, що враховує природні й штучні впливи у процесі саморозгортання суспільства знань, тобто він містить у собі природні й соціальні імпульси. І це принципово можливо, тому що «кожне поняття займає в системі своє місце, для якого воно тільки й визначене, й таке, що визначає його значення та межі застосування», як писав Ф. Шеллінг [1, с. 20].

Більш вагомим для розгортання поглибленого теоретичного аналізу проблемної ситуації є «суспільство знань». Воно відображає складне й суперечливе явище. На основі аналізу наукової літератури можна висунути робочу гіпотезу про те, що сутність, зміст та концептуалізацію «суспільства знань», як будь-якого соціального явища, можна відстежувати на основі алгоритму: поняття - ідея «суспільства знань» - ідеал - реалізація ідеї у практиці життя. Для нас «суспільство знань» є важливим чинником, оскільки зумовлює зовнішні умови, відповідно до яких має бути підготовлена особистість, і найголовніше – самореалізуватись у його просторі.

Складність розуміння впливу «суспільства знань» на виховання особистості полягає в тому, що цей феномен є ще малодослідженим і тому його вплив на свідомість людини ще важко передбачити.

У науковій літературі сьогодні використовується велика кількість понять щодо позначення майбутнього суспільства. Найбільш уживаними нині є: постіндустріальне суспільство, мережеве суспільство, інформаційне суспільство, організоване суспільство, когнітивне суспільство, знаннєве суспільство та інші.

Ми ж виходимо з того, що суспільство знань є синтезувальним продуктом глобалізаційного процесу та інформаційної революції, у ході яких відбувається становлення морфологічної, інформаційної, когнітивної та організаційної єдності світової спільноти, що веде до становлення світового суспільства знань. Ми погоджуємося з оцінкою співвідношення інформаційного суспільства та суспільства знань, що впливає з документів ООН і ЮНЕСКО.

ЮНЕСКО вважає, наприклад, що поняття єдиного глобального інформаційного суспільства, що найчастіше використовується для опису нинішніх тенденцій або характеристики бажаного майбутнього, не враховує повною мірою потенційної ролі інформаційної та комунікаційної революції в розвитку людства, не відображає того бачення соціального і гуманітарного розвитку, який став можливим завдяки застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій.

Вирішенням цього методологічного казусу, на думку експертів ЮНЕСКО, стало використання концепції «суспільств знань» або «суспільств, заснованих на знаннях».

10 – 12 грудня 2003 року під егідою Генеральної Асамблеї ООН і патронатом Генерального секретаря ООН Кофі Аннана та за сприяння Міжнародного телекомунікаційного союзу в Женеві відбулася перша стадія Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (офіційно було зареєстровано 13 тисяч учасників зі 130 країн). Метою цієї першої в історії інформаційного суспільства події вищого рівня було прийняття державами – членами ООН двох стратегічних документів: Декларації принципів, яка містить фундаментальні положення розбудови інформаційного суспільства, та Плану дій, який репрезентує обмежені часовими рамками цілі, досягнення котрих сприятиме перетворенню на реальність концепції відкритого для всіх і справедливого інформаційного суспільства.

Під час другої стадії саміту, з 12 до 18 листопада 2005 року в Тунісі, зусилля учасників концентрувалися на реалізації Плану дій та виробленні рішень стосовно досягнення домовленостей щодо управління Інтернетом та механізмом фінансування. Усі учасники саміту зійшлися на тому, що поточне управління Інтернетом варто залишити за технічними структурами і захистити його від політичних пристрастей.

Впродовж усього періоду своєї участі в процесі підготовки Всесвітнього саміту щодо інформаційного суспільства ЮНЕСКО підкреслювала значення чотирьох ключових принципів, на яких повинні базуватися суспільства знань, а саме: 1) свобода висловлювання думок; 2) якісна освіта для всіх; 3) універсальний доступ до знань та інформації; 4) повага до культурної та мовної різноманітності.

Ці пріоритети зазначені в усіх основних документах Саміту (Декларації принципів, Плані дій, прийнятих на женеvському етапі Всесвітнього саміту, Туніському зобов'язанні та Туніській програмі, прийнятих у Тунісі).

Визнаючи тісний зв'язок між використанням знань та розвитком, ЮНЕСКО підкреслює і наполягає на тому, що саме створення суспільств знань має визначальне значення для поліпшення якості життя, зміцнення соціальних зв'язків на основі поваги різноманітності та зміцнення економік різних суспільств, відкриває шлях до гуманізації процесу глобалізації.

На відміну від поняття єдиного глобального інформаційного суспільства, концепція «суспільства знань» акцентує увагу «не на глобальній одноманітності, а на звільняючій різноманітності, плюралізмі та загальній участі». Згідно з нею стверджується, що нові технології відкривають щонайширші можливості для прискорення розвитку, сприяють активній участі людей в управлінні суспільством.

Найчіткіше позиція ЮНЕСКО з питання співвідношення інформаційного суспільства та суспільства знань представлена в інтерв'ю заступника Генерального директора ЮНЕСКО з питань комунікації та інформації пана Абдул Вахид Хана. У відповідь на питання: «Чим концепція «суспільства знань» відрізняється від концепції «інформаційного суспільства» та чому у світі, де 80 % людей не мають доступу до базових структур телекомунікацій, суспільство знання є ключем до кращого майбутнього?» – він сказав: «Насправді ці два поняття є взаємодоповнювальними. Інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань. На мою думку, концепція інформаційного суспільства пов'язана з ідеєю «технологічних інновацій», а поняття «суспільство знань» охоплює соціальні, культурні, економічні, політичні та економіко-правові аспекти перетворень, а також більш плюралістичний, пов'язаний з розвитком, погляд на майбутнє. З моєї точки зору, концепції «суспільства знань» треба надати перевагу відносно концепції «інформаційного суспільства», оскільки вона краще відображає складність і динамізм змін, що відбуваються» [8, с. 23–24].

Неважко побачити, що саме застосування терміна «суспільства знань» у програмних документах ЮНЕСКО і в доповідях її найвпливовіших речників має виразні ідеологічні цілі та спрямоване на розв'язання протиріч, що є характерними саме для інформаційної стадії розвитку людства, і тісно

пов'язаних з нею процесів глобалізації. Проте «суспільства знань» усе ще залишаються новим суспільним ідеалом.

Дотичним до ідеї суспільства знань є концепція «суспільства, що навчається» (learningsociety). Зазначена ідея увійшла до наукового обігу завдяки роботам Р. Хатчинсона та Т. Хусейна, позначивши новий тип суспільства, де придбання знань не обмежується ні стінами освітніх установ (у просторі), ні завершенням початкової освіти (у часі) – концепція навчання впродовж усього життя.

Як зазначає Е. Фор у доповіді «Вчитися існувати: світ освіти сьогодні і завтра», «освіта більше не є привілеєм якої-небудь еліти, ні фактом належності до якої-небудь вікової категорії: вона, швидше за все, стосується всього співтовариства в цілому, і до тривалості існування індивідуума» [8, с. 59]. Основну увагу дослідника було спрямовано не так на тих, хто володіє знаннями, як на тих, хто прагне їх придбати, не тільки в рамках формальних освітніх систем, але також у професійній діяльності і при неформальному навчанні, де аудіовізуальні засоби масової інформації грають важливу роль.

Вплив суспільства знань на виховний процес нині визначається ще й характером наступного розвитку. Інноваційний матеріал з цього приводу можна знайти в новітній концепції соціального розвитку, що торкається ідеї сталого або стійкого розвитку. Теоретичні передумови виникнення поняття «стійкого розвитку» закладено ще в перших творах фундаторів Римського клубу. Термін «стійкий розвиток» був введений у широке вживання Міжнародною комісією з навколишнього середовища й розвитку в 1987 р. Ідеї й принципи, концепція й стратегія стійкого розвитку викладені в рішеннях конференції ООН з охорони навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р. та «Ріо-де-Жанейро, 2012 р.).

Стійкий розвиток являє собою синтез соціальної та природної форми розвитку, що враховує екологічні й інші глобальні імперативи. На відміну від економічно детермінованого хиткого розвитку, він представляє систему коеволюції суспільства й природи. Під стійким розвитком розуміється керований розвиток суспільства, що забезпечує виживання й безперервний

розвиток цивілізації, не руйнуючи своєї природної основи. Тут для нас важливі результати дослідження В.О. Огнев'юка, який спеціально вивчав механізм впливу цінностей виховання на забезпечення сталого соціального розвитку [7]. Не менш важливим джерелом слід вважати працю канадського публіциста Дона Тапскотта, присвячену перспективам і проблемам нового суспільства побудованого на концепціях Інтернету [3]. У виховному процесі чутливої до нової доби людини такі джерела мають винятково важливе світоглядне значення, а їх вплив на особистість в повному обсязі важко навіть передбачити.

Висновки. Отже, виховання у контексті суспільства знань є ключовим елементом формування особистості, воно здійснюється тільки в суспільстві, певними суспільними інституціями; виховання формує ціннісні орієнтири особистості; спрямоване на інтеграцію індивіда в навколишній світ; має цілеспрямований та планомірний характер; залежить від стану і напрямку еволюції суспільних відносин.

Література:

- 1.Галузяк В.М, Сметанський М.І, Шахов В.І. Навчальний посібник / В.М Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ „Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
- 2.Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Дон Тапскотт. Электронно-цифровоеобщество / Дон Тапскотт; [пер. с англ. и оформление]. – К.: «INT-press». Издательство – М.: «Рефл-бук», 1999.-432 с.
- 4.Кант И. О педагогике / И. Кант.Трактаты и письма. – М., 1980. – 712с.
5. К обществамзнания: Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 239 с.
6. На пути к обществам знаний: Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросамкоммуникации и информацииг-ном А. В. Ханом // Наука в информационномобществе: Информационноеиздание / Сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – СПб., 2004. – С. 22–26. 4с.
- 7.Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого розвитку словник / В.О. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003.

8. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.
9. Шелгунов Н.В. Избранные педагогические сочинения / Н.В. Шелгунов. – М., 1983. – С. 24.
10. Шеллинг Ф.В. Сочинения в 2 томах / В.Ф. Шеллинг; [пер. с нем.]. – М.: Мысль, 1987, Т.1. – 637 с.
11. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник / М.Д. Ярмаченко. – К.: 2001, – 514с.
- 20 Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник / М.Д. Ярмаченко. – К.: 2001, – 51с.